

O‘ZBEKISTON OLIY TA’LIM EKSPORTINING INSTITUTSIONAL SALOHIYATI VA MINTAQAVIY RAQOBATBARDOSHLIGI: QIYOSIY TAHLIL

Ashurova Feruza Saxipjanovna

Oriental universiteti 70410801-Menejment (Ta’lim Menejmenti) mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekiston oliy ta’lim eksportining institutsional va sifat ko‘rsatkichlari tahlil qilinib, mamlakatning mintaqaviy raqobatdagi o‘rni Qozog‘iston bilan qiyoslash asosida baholanadi. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, institutsional ko‘rsatkichlar tizimlashtirilishi hamda kuchli va cheklovchi omillarni tuzilmaviy (SWOT-yo‘naltirilgan) baholash usullaridan foydalanildi. Natijalar ko‘rsatishicha, 2025-yilda O‘zbekistonda 45 ta ta’lim dasturi xalqaro akkreditatsiyadan o‘tgan, TOP-500 universitetlar bilan 17 ta qo‘shma dastur yo‘lga qo‘yilgan va 30 ta xorijiy OTM/filial faoliyat yuritmoqda. Shunga qaramay, xorijiy talabalar ulushi ($\approx 0,87-1,30\%$) bo‘yicha O‘zbekiston Qozog‘istondan ($\approx 4,63\%$) qariyb 5,3 barobar orqada. Maqola raqobatbardoshlikni oshirishning institutsional yo‘nalishlarini empirik asosda belgilaydi.

Kalit so‘zlar: institutsional salohiyat, xalqaro akkreditatsiya, qo‘shma dasturlar, mintaqaviy raqobat, yumshoq kuch, ta’lim eksporti, O‘zbekiston, Qozog‘iston.

KIRISH

Xorijiy talabalarni jalb etish qobiliyati bevosita milliy oliy ta’lim tashkilotlarining institutsional salohiyati va xalqaro tan olinish darajasi bilan bog‘liq. Ta’lim eksporti nafaqat iqtisodiy tushum, balki mamlakat obro‘-sini va “yumshoq kuch”ini shakllantiruvchi strategik vosita bo‘lib, uning barqarorligi diplomning tan olinishi, sifat kafolatlari va tizimli marketing bilan ta’minlanadi.

Xalqaro amaliyotda ta’lim eksportida yetakchi davlatlar (Avstraliya, Buyuk Britaniya, Malayziya, Turkiya) muvaffaqiyati aynan izchil davlat strategiyasi — milliy brend, sifat kafolatlari, xorijiy universitet kampuslarini jalb etish va davlat stipendiyalari tizimiga tayanadi. Shu bois O‘zbekiston salohiyatini baholashda faqat miqdoriy o‘shish emas, balki institutsional sifat va mintaqaviy raqobatbardoshlik ko‘rsatkichlarini tahlil qilish zarur. g‘

Mazkur maqolaning maqsadi — O‘zbekiston oliy ta’lim eksportining institutsional va sifat ko‘rsatkichlarini tizimlashtirish, mamlakatning mintaqaviy raqobatdagi o‘rnini Qozog‘iston bilan qiyoslash hamda salohiyatni oshiruvchi va cheklovchi omillarni empirik asosda aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqotning asosiy manbasini Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil yakuni hisoboti, Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari, Qozog‘iston Fan va oliy ta’lim vazirligining rasmiy ko‘rsatkichlari hamda universitetlarning tan olinish (WFME, NMC) to‘g‘risidagi ma’lumotlari tashkil etadi.

Uch usul qo'llanildi. **Birinchidan**, institutsional va sifat ko'rsatkichlari yagona tizimga jamlanib, tarkibiy tahlil qilindi. **Ikkinchidan**, O'zbekiston ko'rsatkichlari yaqin metodologiya va davr bo'yicha taqqoslanadigan Qozog'iston bilan qiyoslandi. **Uchinchidan**, eksport salohiyatini oshiruvchi va cheklovchi omillar tuzilmaviy (SWOT-yo'naltirilgan) tahlil orqali guruhlandi.

Muhim metodologik cheklov ochiq qayd etiladi: Markaziy bank to'lov balansida oliy ta'lim eksporti bo'yicha alohida satr e'lon qilinmaydi. Xalqaro valyuta fondining BPM6 metodologiyasiga muvofiq, ta'lim bilan bog'liq shaxsiy xarajatlar "sayohatlar" (travel) moddasi tarkibida hisobga olinadi. Shu sababli tahlilda soxta yoki taxminiy moliyaviy raqamlar keltirilmaydi — faqat rasmiy ko'rsatkichlar va samaraning tarkibiy tabiati qayd etiladi.

NATIJALAR

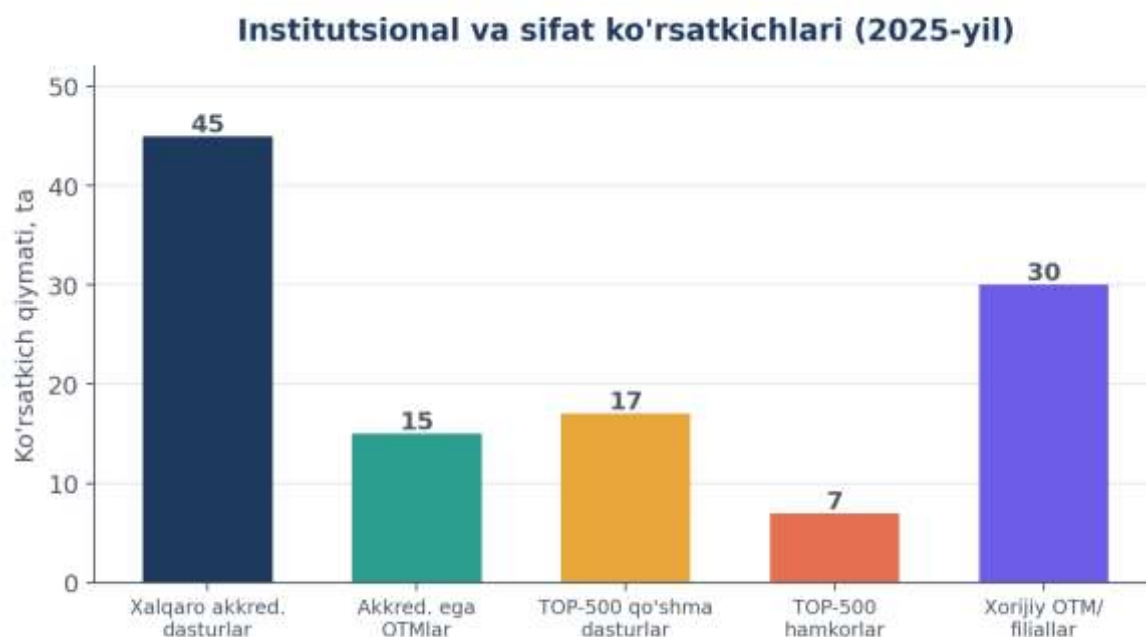
3.1. Institutsional va sifat ko'rsatkichlari

Vazirlikning 2025-yil yakuni hisoboti eksport salohiyatining sifat asosini yaxlit tasavvur qilishga imkon beradi. Ushbu ko'rsatkichlar o'rtasida sababiy bog'liqlik mavjud: xalqaro akkreditatsiya va nufuzli hamkorlar bilan qo'shma dasturlar diplomning tan olinishini kafolatlaydi, xorijiy professor-o'qituvchilar esa ta'lim sifati va til muhitini ta'minlab, bevosita xorijiy talabalarni jalb etish imkoniyatini oshiradi.

1-jadval. O'zbekiston oliy ta'lim eksportining institutsional va sifat ko'rsatkichlari (2025-yil)

Institutsional / sifat ko'rsatkichi	Qiymati
Xorijiy talabalar soni	20 mingdan ortiq
Xalqaro akkreditatsiyadan o'tgan ta'lim dasturlari	45 ta
Xalqaro akkreditatsiyaga ega OTMlar	15 ta
TOP-500 xorijiy universitetlar bilan qo'shma dasturlar	17 ta
Qo'shma dasturlardagi TOP-500 xorijiy hamkorlar	7 ta
Ta'lim jarayoniga jalb etilgan xorijiy professor-o'qituvchilar	3 859 nafar
Xorijda malaka oshirgan mahalliy professor-o'qituvchilar	6 139 nafar
Faoliyat yuritayotgan xorijiy OTM va filiallar	30 ta

Manba: Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil yakunlari hisoboti asosida muallif tomonidan tuzildi. **URL:** <https://gov.uz/oz/edu/news/view/112657>

1-rasm. Institutsional va sifat ko'rsatkichlari (2025-yil)

Manba: Vazirlik hisoboti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

URL: <https://gov.uz/oz/edu/news/view/112657>

Natijalar institutsional bazaning mustahkamlanayotganini ko'rsatadi. Biroq tarkibiy tahlil cheklovlarni ham ochib beradi: 200 dan ortiq bakalavriat yo'nalishi va 500 dan ortiq magistratura mutaxassisligi mavjud tizim uchun 45 ta akkreditatsiyalangan dastur va TOP-500 hamkorlar bilan 17 ta qo'shma dastur hamon cheklangan ulushdir. Shu bois xalqaro akkreditatsiya va ingliz tilidagi dasturlar qamrovini kengaytirish keyingi bosqichdagi ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda.

3.2. Moliyaviy jihat va metodologik cheklov

Markaziy bank hisob-kitoblariga ko'ra, 2025-yilda O'zbekistonning xizmatlar eksporti 42 foizga o'sib, 9,3 mlrd dollarni tashkil etdi; xizmatlar tarkibida asosiy ulush sayohatlar ($\approx 53\%$), transport ($\approx 31\%$) va telekommunikatsiya-IT ($\approx 8\%$) xizmatlariga to'g'ri keladi. Oliy ta'lim eksporti tushumi aynan "sayohatlar" komponentining bir qismi sifatida yashiringan holda mavjud, biroq alohida ajratib ko'rsatilmagan.

Nazariy jihatdan ta'lim eksport tushumini quyidagi model asosida baholash mumkin: $Eksport\ tushumi = kontrakt\ to'lovlari + tayyorlov\ kurslari + yotoqxona\ xizmatlari + qo'shimcha\ ta'lim\ xizmatlari + boshqa\ universitet\ xizmatlari$. Ammo har bir element bo'yicha rasmiy jamlangan ma'lumot mavjud emas, shu bois faktik hisob-kitob amalga oshirilmaydi. Xalqaro tajribada bir xorijiy talabani umumiy yillik xarajati uning o'quv to'lovidan taxminan 1,5–2 barobar yuqori bo'lib, mahalliy xizmat tarmoqlariga multiplikativ ta'sir ko'rsatishi qayd etiladi.

3.3. Mintaqaviy raqobatdagi o'zni: Qozog'iston bilan qiyos

O'zbekiston ko'rsatkichlarini yaqin metodologiya bo'yicha taqqoslanadigan Qozog'iston bilan qiyoslash mintaqaviy raqobat manzarasini aniqlaydi. Qozog'istonda 2024-yilda xalqaro talabalar soni 31,5 ming nafarga yetdi (93 mamlakatdan), ularning jami talabalar tarkibidagi ulushi qariyb 4,63 foizni tashkil etdi.

2-jadval. O'zbekiston va Qozog'istonning xalqaro ta'lim bozoridagi qiyosiy ko'rsatkichlari (2024/25)

Ko'rsatkich	O'zbekiston	Qozog'iston
Xorijiy talabalar soni	12,5 ming	31,5 ming
Jami talabalar soni	1432,8 ming	≈ 680 ming
Xorijiy talabalar ulushi	0,87 %	≈ 4,63 %
Kelib chiqqan mamlakatlar	≈ 93+ (oqim)	93 mamlakat
Xorijiy OTM filiallari	30 ta	23 ta
Strategik maqsad	rasman e'lon qilinmagan	100–150 ming (2028–29)

Manba: Milliy statistika qo'mitasi hamda Qozog'iston Fan va oliy ta'lim vazirligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi; ulushlar — muallif hisob-kitobi. **URL:** <https://astanatimes.com>

2-rasm. Qiyosiy ko'rsatkichlar (logarifmik shkala)

Manba: Rasmiy manbalar ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi. **URL:** <https://astanatimes.com>

3-rasm. Xorijiy talabalar ulushidagi tafovut

Manba: Rasmiy manbalar ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

URL: <https://stat.uz>; <https://astanatimes.com>

Qiyosiy baho O'zbekistonning sezilarli ortda qolayotganini ko'rsatadi: xorijiy talabalar soni bo'yicha (12,5 ming ga qarshi 31,5 ming) qariyb 2,5 barobar, ulush bo'yicha esa (0,87 % ga qarshi 4,63 %) qariyb 5,3 barobar orqada. Bu farq asosan Qozog'istonning izchil davlat strategiyasi bilan izohlanadi: "Study in Kazakhstan" brendi, xorijiy filiallar uchun soliq imtiyozlari va bepul yer ajratish, xalqaro talabalar uchun davlat grantlari hamda ingliz tilidagi dasturlarning kengaytirilishi. O'zbekiston uchun bu ham raqobat chaqirig'i, ham o'rganish uchun aniq namunadir.

3.4. Salohiyatni oshiruvchi va cheklovchi omillar

Statistik tahlil natijalari eksport salohiyatini belgilovchi omillarni ikki guruhga ajratishga imkon beradi.

3-jadval. O'zbekiston oliy ta'lim eksporti salohiyatini oshiruvchi va cheklovchi omillar

Salohiyatni oshiruvchi omillar	Salohiyatni cheklovchi omillar
Geografik va madaniy yaqinlik (Markaziy va Janubiy Osiyo)	Xorijiy talabalar ulushining pastligi (0,87–1,30 %)
Nisbatan arzon kontrakt to'lovi va yashash xarajati	Bozorning mintaqa va Janubiy Osiyoga bog'liqligi
Tibbiyot ta'limiga yuqori xalqaro talab	Eksport tushumi bo'yicha ochiq statistikaning yo'qligi
WFME va NMC tan olgan tibbiyot OTMLari	Xalqaro akkreditatsiya (45 dastur) ulushi cheklangan

Salohiyatni oshiruvchi omillar	Salohiyatni cheklovchi omillar
Qo'shma va ikki diplomli dasturlar (TOP-500 bilan 17 ta)	Ingliz tilidagi dasturlarning yetishmasligi
3 859 xorijiy professor-o'qituvchi jalb etilgani	OTMlar marketing faoliyatining tizimsizligi

Manba: Statistik tahlil natijalari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Alohida qayd etish lozimki, sifat va obro' masalasi dolzarb: 2025-yil iyulda Hindiston Milliy tibbiy komissiyasi (NMC) o'z fuqarolariga bitta O'zbekiston tibbiyot muassasasi filialida tahsil olmaslikni tavsiya qilgan, tegishli OTM esa standartlarga rioya qilinayotganini bildirib, ochiq muloqotga tayyorligini ma'lum qilgan. Bu holat eksport bozorining nozikligini va xalqaro obro'ni saqlashda sifat kafolatlari hamda shaffoflikning strategik ahamiyatini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Natijalar O'zbekiston oliy ta'lim eksportida institutsional baza mustahkamlanayotgani, biroq bu bazaning miqyosi mintaqaviy raqobat talablariga hali javob bermayotganini ko'rsatadi. Akkreditatsiyalangan dasturlar va TOP-500 hamkorlar bilan qo'shma dasturlarning cheklangan ulushi diplomning keng xalqaro tan olinishini to'sib, xorijiy talabalar uchun tanlov omilini zaiflashtiradi.

Qozog'iston bilan qiyos ko'rsatishicha, tafovutning asosiy sababi resurs emas, balki strategiya izchilligidir. Qozog'istonning milliy brend, moliyaviy imtiyozlar va davlat grantlariga asoslangan yondashuvi 2024-yilda Osiyodan kelgan talabalar sonini birinchi marta MDH mamlakatlaridan oshirishga olib keldi — bu Rossiya va Ukraina bozorlarining qayta taqsimlanishidan samarali foydalanishning yaqqol misolidir. O'zbekistonning geografik va narx afzalliklari mavjud bo'lsa-da, ular tizimli marketing va sifat kafolatlari bilan qo'llab-quvvatlanmasa, raqobat ustunligiga aylanmaydi.

Moliyaviy tahlildagi metodologik cheklov — eksport tushumi bo'yicha ochiq statistikaning yo'qligi — nafaqat baholashni, balki strategik boshqaruvni ham qiyinlashtiradi. Ayrim universitetlarning moliyaviy hisobotlari va Markaziy bankning to'lov balansi ma'lumotlarini birlashtiruvchi maxsus statistik metodologiyani ishlab chiqish eksport salohiyatini to'g'ri baholashning zaruriy sharti bo'lib qolmoqda.

Nihoyat, NMC epizodi eksport modelining reputatsion nozikligini ta'kidlaydi: sifat va shaffoflik bo'yicha bitta muvaffaqiyatsizlik butun milliy brendga soya solishi mumkin. Shu bois raqobatbardoshlikni oshirish strategiyasi miqdoriy o'sish bilan bir qatorda sifat kafolatlari va institutsional obro'ni himoya qilishga tayanishi lozim.

XULOSA

O'tkazilgan qiyosiy-institutsional tahlil asosida quyidagi aniq ilmiy xulosalar shakllantirildi:

Birinchidan, O‘zbekiston oliy ta’lim eksportining institutsional bazasi mustahkamlanmoqda (45 akkreditatsiyalangan dastur, 15 akkreditatsiyaga ega OTM, TOP-500 bilan 17 qo‘shma dastur, 30 xorijiy filial, 3 859 xorijiy professor-o‘qituvchi), biroq bu ko‘rsatkichlarning ulushi tizim ko‘lamiga nisbatan hamon cheklangan.

Ikkinchidan, moliyaviy jihatdan eksport tushumini alohida hisobga oluvchi ochiq statistika mavjud emas; BPM6 metodologiyasiga ko‘ra tushum “sayohatlar” moddasi tarkibida yashiringan, bu esa salohiyatni monitoring qilishni qiyinlashtiradi.

Uchinchidan, mintaqaviy raqobatda O‘zbekiston Qozog‘istondan xorijiy talabalar soni bo‘yicha $\approx 2,5$ barobar, ulush bo‘yicha $\approx 5,3$ barobar orqada; tafovutning asosiy sababi resurs emas, balki davlat strategiyasi izchilligidir.

To‘rtinchidan, eksport salohiyatini cheklovchi asosiy omillar — akkreditatsiya va ingliz tilidagi dasturlar qamrovining torligi, marketing tizimsizligi hamda sifat/obro‘ xatarlari (NMC epizodi) bo‘lib, ular bir vaqtning o‘zida foydalanilmagan imkoniyat hamdir.

Umumiy xulosa shuki, O‘zbekiston mintaqaviy ta’lim markaziga aylanish uchun real institutsional poydevorga ega, ammo raqobatbardoshlikni oshirish uchun xalqaro akkreditatsiya va ingliz tilidagi dasturlarni kengaytirish, milliy ta’lim brendini shakllantirish, sifat kafolatlari va shaffoflikni mustahkamlash hamda eksport tushumini alohida hisobga oluvchi statistik monitoring tizimini joriy etish zarur. Raqiblarning brend, imtiyoz va sifat kafolatiga asoslangan tajribasidan tizimli foydalanish bu jarayonning kalitidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

Altbach, P. G., & de Wit, H. (2020). Rethinking the relevance of international branch campuses. *International Higher Education*, 102, 3–5.

International Monetary Fund. (2009). Balance of payments and international investment position manual (BPM6) (6th ed.). IMF. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/bopman6.htm>

Knight, J. (2004). Internationalization remodeled: Definition, approaches, and rationales. *Journal of Studies in International Education*, 8(1), 5–31.

Marginson, S. (2006). Dynamics of national and global competition in higher education. *Higher Education*, 52(1), 1–39.

Milliy statistika qo‘mitasi. (2025). O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim. 2025/2026-o‘quv yili [Press-reliz]. Toshkent. https://stat.uz/img/news/olij-talim-lotin_p44563.pdf

Nye, J. S. (2004). Soft power: The means to success in world politics. Public Affairs.

Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. (2025). 2025-yil yakunlari bo‘yicha hisobot. Toshkent. <https://gov.uz/oz/edu/news/view/112657>

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). To‘lov balansi, xalqaro investitsion pozitsiya va tashqi qarz to‘g‘risida hisobot, 2024–2025. <https://cbu.uz/en/publications/balance-of-payments/>

The Astana Times. (2025, June). International student enrollment in Kazakhstan hits record high. <https://astanatimes.com/2025/06/international-student-enrollment-in-kazakhstan-hits-record-high>

World Federation for Medical Education. (2023). WFME recognition programme: Standards and criteria. WFME. <https://wfme.org/accreditation/recognition-programme/>